

ВРЕМЕНСКА ГРАНИЦА

Светлана Ћирковић, *Стереотипи времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 2012, – 222 стр. (Посебна издања 119)

Проблем условне категоризације времена све чешће постаје предмет лингвистичких истраживања, почев од 70-их година 20. века, од када се са упориштем у когнитивној лингвистици приступа феномену лабилности граница споља и унутар сваке од категорија, па и времена схваћеног као део човекове субјективне представе о свету који га опкољава. Ако се питање временске границе код граматичара првенствено своди на однос између оног што је дефинисано као момент говора и догађаја, где се момент говора узима као апсолутни локализатор који је примаран у односу на друге референтне тачке које се такође могу јавити на временској скали као локализатори догађаја, за когнитивисте је кључни задатак да уоче и одреде референтну тачку која помера апсолутни локализатор у други план, „засењује“ момент говора и на одређени начин профилише граматичке структуре. Уколико је референтна тачка на временској стрели условљена личним искуством (дељење живота на „пре“ и „после“ у односу на један догађај), може се говорити о личном искуству које лежи у основи индивидуалне категоризације стварности, уколико се пак исти маркер среће код већег скупа људи, он представља део њихове језичке слике стварности и као такав је уткан у концептуалне структуре које, између осталог, одређују и граматички израз језика.

У монографији Светлане Ћирковић *Стереотипи времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*, која представља скраћену и прерађену варијанту истоимене докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету у Београду, поставља се хипотеза о

томе да је појам временске границе одређен колективним и индивидуалним људским искуством, што релативизује употребу граматичких средстава за исказивање временских односа, доводи до честе транспозиције времена у језику и истиче у први план лексичка и контекстуална средства исказивања појмова садашњости, прошлости и будућности. У складу са теоријским поставкама когнитивне лингвистике ауторка потврђује полазну хипотезу аргументујући своје излагање аутентичним примерима из оригиналног корпуса.

Монографија има 222 странице текста лингвистичке анализе, која је спроведена на транскриптима аудио-грађе забележене у оквиру пројекта *Исцртавање словенских говора на Косову и Метохији*, чији је носилац у периоду од 2002. до 2003. године био Институт за српски језик у сарадњи са Балканолошким институтом САНУ. У основне циљеве Пројекта спадало је формирање звучног архива говора на Косову и Метохији од 500 сати материјала, снимање језичке ситуације у условима ратних и послератних миграција на Косову и Метохији, одређивање језичког статуса појединих говора, као и подстицање интердисциплинарног приступа теренским истраживањима.

Текст монографије је садржајно и структурно подељен на увод и два дела. У уводу (стр. 9–20) ауторка износи најопштије податке о теми, полазној хипотези, корпусу и структури рада. Први део рада *Теоријско-методолошки оквир* (21–80) садржи опис корпуса и теоријско-методолошких претпоставака истраживања, док се у другом делу *Време у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије* (81–192) излажу резултати анализе прикупљене грађе. На крају монографије следи резиме на енглеском језику (193–198) и списак коришћене литературе (199–211), док метатекстуалну функцију оријентира у ткању монографије обављају два регистра – ауторски (212–216) и појмовни (217–222).

Ауторка почиње опис теоријских оквира истраживања представљањем пројекта *Исцртавање словенских говора на Косову и Метохији (2002–2003)*. С обзиром на чињеницу да је пројекат обухватао теренска истраживања током којих је створена звучна архива аудио-записа разговора, у одељку *Теренска исцртавања у лингвистици и другим хуманистичким наукама* (22–26) Ћирковићева даје преглед теренских истраживања и образлаже њихов значај за интердисциплинарна проучавања језика. У том одељку ауторка наводи све релевантне аудио-корпусе српског језика – и представља методологију која се примењује у истраживањима те врсте, посебно истичући

значај успостављања односа између истраживача и саговорника као комуникацијског пара. Даље ауторка разматра специфичне одлике одабраног корпуса образлажући да је за потребе рада првенствено користила оне делове разговора са расељеним лицима у којима је доминирала тема рата, укључно са аутобиографским причама, личним исповестима, али и разговорима који се тичу традицијске културе, као и причама везаним за недавну прошлост и тренутно стање.

С обзиром на то да је транскрибовала аудио-записе из звучне архиве пројекта *Испрживање словенских говора на Косову и Метохији* као грађу за свој рад, ауторка је морала да се детаљно упозна са принципима и правилима тог сложеног процеса. У одељку *Транскрипција – инструменти за анализу и рејрезенцијацију усменог језика* (27–29) Ћирковићева даје преглед основних поступака који се примењују приликом транскрибовања аудио-грађе и издваја различите врсте транскрипата с обзиром на усмереност истраживања.

Монографија је првенствено заснована на когнитивнолингвистичкој анализи колективне представе о времену која је нашла свој израз у лексичко-граматичком континууму језика, што је условило претежну оријентацију истраживача на методолошке поступке когнитивне лингвистике. У одељку *Когнитивна лингвистика* (30–51) ауторка даје преглед теоријских одредница когнитивне лингвистике и теоријско-методолошких поступака који су разрађени од стране бројних страних и домаћих лингвиста. Као основне теоријске појмове когнитивне лингвистике који су релевантни за њено истраживање ауторка издваја контекст, језичку слику стварности, стереотип, категоризацију, теорију погледа, перспективу, профилисање и тачку гледишта. Одељак *Таксисне конструкције као одраз временске локализације у језику* (49–51) веома сажето указује на везу између темпоралне локализације у полипредикативној реченици када се зависна ситуација локализује у односу на главну која наступа у функцији локализатора и концептуализације хронолошког следа у стварности када се мање значајан догађај локализује у односу на својеврсну концептуалну константу.

У наставку првог дела следе поглавља *Анализирани корпус* (52–56), *Наратив или дискурс* (57–59) и *Примењени аналитички инструменти* (60–64), у којима Светлана Ћирковић скреће пажњу да је први пут у домаћој лингвистици као корпус за когнитивнолингвистичко истраживање одређен везани дискурс, што изискује од истраживача комплексну примену поступака конверзационе анализе и анализе говорних чинова. Ауторка показује предност коришћења

дискурса као грађе за истраживања колективних представа и њихове реализације у језику и упућује на примењене истраживачке методе у оквиру когнитивне лингвистике, конверзационе анализе и дискурс анализе, које су, по њеном мишљењу, подесне са истраживања сличне проблематике.

С обзиром на то да је тема монографије време и начини његове концептуализације и изражавања у језику, у поглављу *Теоријска разматрања о времену* (65–80) ауторка излаже преглед литературе која као фокус има овај феномен. Узимајући у обзир интердисциплинарни приступ раду, као и плурализам аналитичких приступа, преглед литературе везане за време као природни филозофски, лингвистички феномен обухвата анализу како лингвистичких радова тако и осврт на литературу из других хуманистичких дисциплина.

Други део рада, симетрично првом, подељен је у пет поглавља. У првом поглављу *Временска граница* (81–114) образлаже се основна полазна хипотеза истраживања да се на временској линији расељених лица појављује граница која дели прошлост од садашњости, те да је та граница наметнута политичким догађајима који су и проузроковали расељавање, при чему се у оквиру теме која дефинише анализирани дискурс у овом раду – рат, бомбардовање, расељавање – време представља линеарно. Светлана Ћирковић детаљно описује вербализацију појма временске границе у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије истичући да се појам временске границе концептуализације као процес. Приликом описа језичких средстава реализације појма временске границе ауторка полази од принципа теорије функционално-семантичких категорија, те посматра категорију временске границе као поље у чијем се центру налазе глаголи кретања. На поставкама функционално-семантичке теорије заснован је и опис полипредикативних синтаксичких структура са девербативима *раић* и *бомбардовање*, те се разматра принцип конструисања и исказивања антериорности и постериорности у односу на помену-те референтне тачке. Разматрањем питања временске границе Ћирковићева отвара питање категоризације садашњости, прошлости и будућности.

У поглављу *Појмовна категорија садашњости и њена реализација у језику* (115–135) садашњост се дефинише као фрагмент на временској линији који обухвата период од одласка из завичаја до тренутка говора. У екстензивној категорији садашњости уочена је смена перфекта и презента у зависности од променљиве референтне тачке концептуализатора, али се примећује да се тај временски

фрагмент састоји од мноштва радњи које се обављају у посебном временском интервалу. Полазећи од језичке грађе, ауторка показује да, узимајући у обзир екстензивни карактер појмовне категорије садашњости, која у реалном времену обухвата и временски фрагмент прошлости, употреба глаголских времена за изражавање појма „сада“ не разликује се битно од њихове употребе у оквиру појмовне категорије прошлости. Неутрализацијом глаголских облика за исказивање садашњости и прошлости функцију основног маркера појма садашњости, према мишљењу ауторке, преузима на себе прилог *сад(a)*.

Концептуализацији прошлости у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије Ћирковићева посвећује поглавље *Појмовна категорија прошлости и њена реализација у језику* (136–181). Прошлост је дефинисана као фрагмент на временској стрели који је само с десне стране омеђен расељавањем, што наводи ауторку на закључак да је временски фрагмент који обухвата категорија прошлости недефинисан. Централно средство исказивања темпоралног плана прошлости представља глагол у перфекту, а заступљени су и транспоновани презент, као и футур први у функцији исказивања хабитуалних радњи у прошлости и за давање инструкција. Истичући доминантно хронолошко навођење догађаја у дискурсу расељених лица који се односи на прошлост, у овом поглављу Ћирковићева наводи и дискурсне маркере који указују на сукцесивни след догађаја у прошлости.

У поглављу *Појмовна категорија будућности и њена реализација у језику* (182–185) ауторка показује да је појам будућности на временској линији ограничен референтном тачком периода у којем је лоцирана говорна ситуација, те сви догађаји и ситуације који су смештени после момента говора припадају појмовној категорији будућности. Као и појам прошлости, будућност је дефинисана једном границом. Светлана Ћирковић показује да се схватање будућности изражава глаголом у облику футура првог, који уопштено измешта радњу у будући план, не везујући је за одређени хронолошки маркер. Будућност се тако види као разливена и неодређена појмовна категорија.

На крају рада налазе се *Закључна разматрања* (стр. 187–192), у којима ауторка језгровито излаже најбитнија запажања до којих је дошла у свом раду.

Трагичан догађај који се узима као референтна тачка одбројавања садашњости, која је омеђена с једне стране бомбардовањем и с друге говорном ситуацијом, претвара га у неку врсту међустања између идеализованог прошлог, у којем се време одбројава циклично, и магловитог будућег, у које временска стрела готово не досеже. Ли-

неарно представљена садашњост као период од расељавања до момента говора супротставља се циклично представљеној прошлости. Анализом таксисних конструкција, транспозиције глаголских времена, прилога, предлога и других језичких средстава у функцији хронолошких маркера показује се како се коришћењем језичке грађе може стићи до релевантних лингвистичких закључака који би потврдили наведене когнитивне претпоставке.

Недостатак наведеног издања видимо у томе што у књигу нису ушли транскрипти разговора вођених са расељеним лицима са Косова и Метохије које је ауторка користила у свом истраживању. Надамо се да ће транскрибовани материјал ипак постати доступан читаоцима у одређеном облику и сачинити део не тако великог корпуса српског разговорног језика. Објављивањем транскрибованог дела аудио-грађе из звучног архива који је прикупљен у оквиру пројекта *Истраживање словенских говора на Косову и Метохији (2002–2003)* пружиће се могућност и другим истраживачима да користе наведени корпус за даља лингвистичка проучавања – почев од дијалектолошких и до интердисциплинарних, какво је истраживање чији су резултати изложени у монографији *Стереотипи времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*.

Радови сличне проблематике су веома комплексни и захтевају од аутора оријентисање у токовима лингвистичких, филозофских и других научних истраживања. Светлана Ћирковић илуструје извршно познавање методолошких поступака бројних лингвистичких теорија које се користе у когнитивној лингвистици, конверзационој анализи, дискурс анализи, као и функционалној граматици. Сви истраживачки поступци су логично повезани у једну целину, узајамно се допуњују и стварају утисак комплексне анализе којом се одговара на постављене задатке и циљеве. Ауторка даје преглед бројних истраживања темпоралности у језику и показује да се радом на комплексној грађи, какву представља дискурс забележених разговора, може доћи до нових сазнања која проширују наше представе о начинима и средствима концептуализације стварности.

Људмила В. Појовић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику

* ljudmilapovic@yahoo.com